

СТРАТЕГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 338. 45

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ НОВОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ КАРТИ

FORMATION OF STRATEGIC POTENTIAL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF BUILDING A NEW REGIONAL MAP

Олександр АЛИМОВ,
академік НАН України,
доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», Київ

Aleksandr ALYMOV,
Academician of NAS of Ukraine,
Doctor of Economics,
Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

Ірина ДРАГАН,
кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», Київ

Irina DRAGAN,
Candidate of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

Зосереджено увагу на питаннях розробки теоретико-методологічних засад формування стратегічного потенціалу сталого розвитку (СПСР) України у контексті розбудови нової регіональної карти. Поглиблено його теоретичні основи, що базуються на авторській концепції макросистемної еволюції вітчизняної економіки в умовах ресурсних обмежень; виокремлено головні компоненти та обґрунтовано їхню сутність. Визначено конститутивно-ключові компоненти стратегічного потенціалу в умовах сталості, а також їхній зміст з використанням діалогової першооснови синергетики, що поглиблює методологію досліджень потенціалів, згрупованих за чотирма складовими – матеріальною; факторною; макроосною; системно-універсального функціонування. Розроблено технологію управління адаптивного типу, в якій поєднано оптимізаційні методи, засоби і регулятори мобілізації резервів забезпечення надійності функціонування економічної системи держави. Запропоновано алгоритм побудови оптимізаційної моделі макроекономічного регулювання в умовах сталості. Визначено домінанти економічного зростання за аналітичними формами економічних функцій

базових характеристик ключових видів діяльності за фактором «об'єкт-аналог».

Ключові слова: макросистемна еволюція, регіон, ресурсний потенціал, стратегічний потенціал, сталий розвиток.

The article focuses on the development of theoretical and methodological principles of formation the strategic potential for sustainable development (SPSD) of Ukraine in the context of building a new regional map. Foundations of the theory strategic potential for sustainable development, based on the author's concept of macrosystemic evolution of the national economy in conditions of resource limitations is profound; the main components of strategic potential for sustainable development of Ukraine are allocated, their essence is grounded. Constitutively key components of strategic potential in conditions of sustainability and their content using interactive primordial synergy are determined, that deepens methodology research of capabilities, that are grouped into four bases: material; factor; macro base; systemic and universal functioning. The technology of governance an adaptive type, which combines optimization methods, tools and regulators of mobilization of reserves provision reliability functioning of economic system of the state are developed. Algorithm of construction optimization model of macroeconomic regulation in conditions of sustainability is proposed. Dominant of economic growth by analytical forms of economic functions of the basic characteristics of key types of activity by factor «object-analogue» are determined.

Key words: macro systemic evolution, region, resource potential, strategic potential, sustainable development.

Постановка проблеми. Реалізація стратегії сталого розвитку України у контексті розбудови нової регіональної карти на сучасному етапі та надійності функціонування економічної системи держави визначаються впливом тих же чинників та механізмів, які ініціюють відродження соціокультурної, технологічної, політичної і науково-технічної динаміки у світі в умовах активізації процесів геополітичної переорієнтації, пожвавлення глобалізації світогосподарських відносин та інформаційного обміну, кардинального поширення транснаціоналізації реального сектору національних економік. Однак українські реалії зіткнулися з деструктивними трансформаціями суспільно-історичного та виробничо-господарського характеру в межах сучасного державотворення. Водночас необхідно змінювати власне сприйняття, оцінювання та осмислення подальшого розвитку національної економіки, а також вимоги до рівня ефективності функціонування сформованої системи екологічної безпеки. Проте єдиним способом попередити ймовірні загрози сталому розвитку держави, усунути наслідки світових криз й адекватно реагувати на виклики сьогодення є результативне регулювання економіки в контексті формування та раціонального використання її *стратегічного потенціалу* (СП), що стало ключовим чинником забезпечення економічної незалежності України, проте й найскладнішим питанням сучасного державотворення [1].

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічну базу становлять численні праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених, що зосереджують особливу увагу на перспективних напрямках досліджень стратегічного потенціалу в контексті забезпечення сталого розвитку держави чи наддержавного об'єднання, а саме: О.М. Алімова, О.І. Амоші, І.К. Бистрякова, В.І. Вернадського, В.Г. Горшкова, К.Я. Кондратьєва, В.І. Куценко, В.В. Микитенко, М.А. Хвеси́ка, Є.В. Хлобистова, Л.Г. Чернюк, С.М. Шкарлета та інших.

Мета дослідження полягає у розробці й обґрунтуванні оптимальної для України макроекономічної моделі формування стратегічного потенціалу сталого розвитку в ресурсних обмеженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що оптимального варіанта формування та реалізації адаптивної стратегії сталого розвитку держави в контексті нарощення темпів транснаціоналізації світогосподарської системи можна досягти лише у разі зосередження підвищеної уваги на соціально-політичних, еколого-економічних і системно-універсальних можливостях сталого розвитку України та їх повного освоєння із залученням до цього процесу дієвих важелів впливу на реалізацію цільових функцій суб'єктами державного управління. Тому більш детальний розгляд ознак (стійкості, стабільності, надійності, толерантності, резистентності, ієрархічної кореляційності, незворотності еволюційної динаміки, специфічності конструкції та функцій, адаптивності, прискореності еволюційної динаміки та прогресуючої спеціалізації) національної економічної системи у площині забезпечення її переходу до сталого розвитку дало змогу встановити пріоритетність регуляторів і важелів (організаційно-економічних і системно-універсальних) впливу у контексті забезпечення якісного функціонування національного господарства. На основі наведеного вище розроблено та згруповано усталені технології управління формуванням СП (для забезпечення стійкості національного господарства до загроз і ризиків) [2, 3] за сімома напрямками реалізації функції економічного регулювання, а саме щодо впровадження державної регуляторної політики; технічного регулювання діяльності національного господарства; податкового; регулювання зовнішньо-та внутрішньо-торговельної діяльності; економічної конкуренції; фінансового та екологічного регулювання.

З огляду на визначені ознаки й характеристики кожної групи / класу *стратегічного потенціалу сталого розвитку* (СПСР) на основі об'єктно-цільового підходу до вибору засобів їх освоєння розроблено технології управління їх формуванням. Останні визначено як сукупність дієвих механізмів та інститутів забезпечення збалансованого функціонування національного господарства. Зазначене стало основою для обґрунтування основних положень і домінант сучасної концепції адаптивного управління формуванням стратегічного потенціалу на засадах реалізації дієвих технологій економічного регулювання діяльності національного господарства відповідно до встановлених цільових орієнтирів (з використанням відповідних напрямів реструктуризації та принципів її запровадження) [5].

Згідно з оригінальними положеннями концепції адаптивного управління формуванням СП як реального сектору економіки [3], так і потенціалу сталого розвитку нашої держави [4] запропоновано десять етапів провадження прогностно-аналітичних й управлінських процедур, що репрезентують потенціально-факторний цикл аналізу кількісно-якісних зрушень у межах національного господарства; систему показників оцінювання-прогнозування якісних структурно-динамічних змін СПСР, розрахунок яких базується на алгоритмах реалізації технологій управління якісною поведінкою складних систем. З огляду на зазначене з метою вирішення проблем управління формуванням стратегічного потенціалу цілком закономірним є розробка концептуальних підходів до визначення змісту поняття *стратегічний потенціал сталого розвитку* з погляду його ідентифікації як системного утворення. Зокрема, поглиблено тлумачення останнього: стратегічний потенціал сталого розвитку України – це сукупність граничних ресурсних, технологічних, науково-технічних, організаційно- й соціально-економічних, геополітичних резервів і можливостей, що використовуються з метою гармонізації та досягнення певних економіко-політичних, техніко-технологічних і соціальних цілей як у межах держави, так і на міжнародній арені в інтересах забезпечення збалансованості розвитку та високого рівня економічної безпеки в системі економіка – екологія – соціум [1].

На відміну від однолінійної лаконічності та однозначності структуризації поширеного трактування *економічний потенціал*, теоретико-концептуальні підходи до ідентифікації СПСР базуються на комбінаторному визначенні змісту різних потенціалів, а також формалізації їхньої структури у сталу синергетичну сукупність. Таким чином, встановлено, що СПСР є поєднанням потенціалів, згрупованих за певними ознаками [4] – матеріальними; глобалізаційними (макро-); факторними; системно-універсального функціонування. У цьому контексті потенціали не розглядаються як формалізоване статичне явище [6], оскільки мають власну ієрархію субструктурних елементів. Вони ж, у разі потреби, утворюють необхідні зв'язки між собою, проявляючись як комплекс сукупних можливостей, наприклад економіко-політичний; науково-технічний; економіко-географічний; потенціал соціально-економічних та організаційних змін тощо. Оновлений підхід до розуміння СПСР дають змогу структурувати його на основі багатолінійного і багаторівневого аналізу, відповідно до якого можливо виділити більш складну сукупність потенціалів, котрі можна об'єднати в групи за кількома критеріями. Так, перша – за матеріальною основою, відповідно до якої СПСР утворюють природно-ресурсний, сировинний, виробничий (його похідна – техніко-технологічний), енергетичний (похідна – потенціали енергозбереження: теоретичний, технологічно доступний, економічно доцільний) та потенціал енергоефективності тощо. Другу сформовано за макроосною – глобалізаційний клас. Сюди входять географічний, геополітичний, геоекономічний потенціали, глобальних інформаційно-комунікаційних систем, транспорту та зв'язку тощо. Третя група – за факторною основою до якої належать економічний (його похідні – воєнно-економічний та фінансовий), екологічний, політичний, інноваційно-

інвестиційний, соціальний та нормативно-правовий потенціали. Четверта, котру виокремлено на основі системного й універсального функціонування, об'єднує групу організаційного, управлінського, наукового, трудового, кадрового, інтелектуального та інформаційно-методичного потенціалів (похідна останнього – інфокомунікаційний), без об'єктивізації яких неможливі жодні зміни як в економічній, так й енергетичній сфері.

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що наявні теоретико-методологічні підходи до проблеми формування СПСР України, з одного боку, та важливість їх вдосконалення з метою забезпечення соціально-економічного зростання України, з іншого, обумовлюють необхідність подальшого системного дослідження у цьому напрямі.

Запровадження у практику господарювання механізму формування та реалізації політики економічного регулювання масштабами СП адаптивного типу [3, 4] повинно здійснюватися за трьома рівнями і, відповідно, базуватися на визначенні прогнозно-аналітичної й управлінської процедур із економічного регулювання розвитку саме СПСР; інформаційно-методичному забезпеченні ідентифікації якісної поведінки будь-якої зі складових СПСР з використанням структурно-динамічних характеристик (показників-індикаторів) та їх нормованих значень; доборі оптимального складу системоутворюючих регуляторів і важелів впливу як на коригування фазової траєкторії розвитку національної економіки (з урахуванням параметрів змін макроекономічних показників енергоефективності, техногенного навантаження на довкілля, соціального забезпечення економічно активного населення, обсягу інвестицій в основні виробничі засоби, прибутковості), так і створення кожного з елементарних потенціалів сталого розвитку.

Таким чином, запропоновано й обґрунтовано механізм формування та реалізації політики економічного регулювання розвитку СПСР адаптивного типу, що передбачає трирівневу архітектоніку його розробки за відповідним алгоритмом впровадження організаційно-економічних, прогнозно-аналітичних й управлінських процедур; участю у цьому процесі усіх гілок державного управління; врахування нормативно-правових, еколого-економічних, соціально-економічних, фінансових та інших стратегічних умов функціонування національного господарства на певному історичному етапі його розвитку; магістральні обмеження щодо використання різних видів ресурсів для забезпечення сталості певних регіонів, так і форсованого розвитку окремих видів економічної діяльності.

Структурно-логічна схема реалізації специфічної функції цілеорієнтованого регулювання розвитку СПСР за сімома напрямками впровадження регулюючих засобів дала змогу визначити джерела генерування економічного ефекту. Зокрема, за допомогою останніх забезпечуються результативність використання механізму формування і реалізації політики економічного регулювання розвитку СПСР адаптивного типу та якісні параметри сталого розвитку держави завдяки прогресивним технологіям управління формуванням й освоєнням СП, активізації зовнішньо- і внутрішньоторговельної діяльності, розширенню економічних зв'язків, збільшенню

виробництва високоякісної ВТП; екологічна рівновага та соціальна справедливість.

За результатами дослідно-експериментального використання системно-універсальних важелів економічного регулювання розвитку стратегічного потенціалу України [3] та прогнозування макроекономічних показників [4] доведено імовірність досягнення визначених структурно-динамічних параметрів сталого розвитку і збалансованого функціонування національного господарства. Зокрема, стійкості та стабільності розвитку; толерантності й резистентності функціонування; формування в межах національної економічної системи властивостей надійності, адаптивності та ієрархічної кореляційності; генерування прогресуючої спеціалізації внутрішнього середовища складної системи із набуття структурної якості параметрів сукупних можливостей (оптимальної структури стратегічного потенціалу) у разі розробки й реалізації Стратегії сталого розвитку бінарного типу [2].

Доведено, що структурно-логічна схема опрацювання змісту цієї Стратегії [2] повинна мати замкнену природу [3]. При цьому послідовність розробки якісних параметрів формування СП і характеристик альтернативних типів стратегій сталого розвитку слід реалізовувати відповідно до спірально-циклічної формалізації процесів нарощення вимог до ефективності функціонування національного господарства за сімнадцятьма етапами. Виконання прогнозно-аналітичних, проектних та управлінських функцій і процедур у кожній ланці багаторівневого алгоритму поступово змінює мережу компонент, насичуючи функціональні властивості Стратегії сталого розвитку ознаками позитивного впливу на ефективність функціонування економіки. Результати експериментальної перевірки і запровадження у практику концептуальних підходів до реалізації технологій управління формуванням СП [3–5] та цілеорієнтованого економічного регулювання на різних рівнях управління з урахуванням основних характеристик процесу підготовки такого типу Стратегії сталого розвитку свідчать про об'єктивність розробок¹.

Відтак структурно-динамічні етапи розробки бінарної Стратегії сталого розвитку, на нашу думку, повинні мати виражену циклічність здійснення організаційно-економічних процедур із формування, нарощення і використання стратегічного потенціалу (табл.) [3].

Водночас доцільною є реалізація виокремлених у [3] 17 етапів проектування і перманентної оптимізації його структури (у замкненому циклі), де початок однієї низки перетворень (первинний етап) накладатиметься на прикінцевий/інший етап попередньої трансформації механізмів реалізації стратегічних програм в умовах нестабільного економічного середовища для досягнення орієнтирів сталого розвитку України [4].

¹ А саме з урахуванням принципів відмінностей державної економічної політики від інструментарію реалізації Стратегії сталого розвитку; внутрішніх правил та умов реалізації специфічних функцій національної економічної системи і макроекономічних структур інших держав; особливостей реалізації дії механізму управління забезпеченням результативності та важелів коригування темпів сталого розвитку і системоутворюючих регуляторів органічного функціонування економіки.

Послідовність формування і реалізації стратегії сталого розвитку України замкненої природи (циклічно-бінарного типу)*

Етап	Характеристика
1	Формулювання місії, цілі, визначення цільових завдань для реалізації функцій нового типу економічної системи держави з виокремленням функцій її складових
2	Оцінювання рівня прогалин та перешкод на шляху реалізації політики сталого розвитку; стану базової системи державного управління економікою з існуючим технологічним рівнем та використовуваним інструментарієм
3	Дослідження можливих змін початкового стану економічної системи за умов додаткового залучення певних обсягів та потоків ресурсів, інформації й освоєння обмеженого масштабу СП в контексті забезпечення збалансованості
4	Діагностика параметрів зовнішнього середовища, оцінювання рівня впливу загроз, узагальнення наслідків попереднього досвіду трансформації економіки та глибини, масштабу й характеру отриманих соціально-економічних змін
5	Вибір адекватних реальним соціально-економічним і виробничо-господарським процесам видів ресурсів, наявних резервів при багатоваріантності траєкторії розвитку
6	Моделювання складу засобів реалізації дії та механізмів, а також забезпечення стратегії сталого розвитку
7	Розроблення нових форм, методів і технологій управління підсистемами національної економіки
8	Обґрунтування об'єктів і місць зосередження зусиль, різних видів ресурсів із можливістю їх перерозподілу (за умов виникнення значних відхилень)
9	Виключивши екстраполяцію ретроспективних тенденцій на майбутнє, здійснити прогноз максимально можливих для досягнення та мінімально доцільних значень макроекономічних показників
10	Обґрунтування необхідного обсягу інвестицій, кількості та видів інноваційних зусиль за певними сферами діяльності для забезпечення максимального ефекту від реалізації того чи іншого типу стратегії сталого розвитку
11	Резервування функціоналів, включення до механізмів стратегії сталого розвитку надлишкових елементів (підсистем)
12	Дисипація (розсіювання) наявних та додаткових ресурсів для створення нерівноважного стану в межах економічної системи
13	Фокусування і локалізація нерівноважного стану в центрах генерації нової методології для розробки способів, методів й методик вирішення проблем
14	Оцінка майбутнього ефекту від запровадження нового типу стратегії сталого розвитку України
15	Релаксація базової системи державного управління до початкового стану за одночасної генерації нової її структури
16	Підготовка державного апарату управління та його структур (з розширенням їх повноважень і відповідальності) до введення нової стратегії сталого розвитку
17	Вибір оновленої (з орієнтацією на майбутнє) моделі сталого розвитку
1/1	Повернення до етапу I – формулювання місії, цілі та завдань із підвищеними вимогами до ефективності функціонування економіки

* Узагальнено та систематизовано відповідно до [3].

Так, наприклад, розглянемо особливості впровадження процедур реалізації першого етапу в контексті формування та реалізації Стратегії сталого розвитку циклічно-бінарного типу [3], що можливо здійснити лише в разі: наукового обґрунтування національних економічних інтересів у межах тріади економіка, екологія і соціум; забезпечення детальної розробки цілеспрямованої моделі сталого розвитку і використання технологій цілеорієнтованого регулювання відповідно до потреб суспільства та врахування масштабів СПСР; вичерпного оформлення оптимізаційної архітектури системи державного управління економікою й удосконалення концептуальних засад реалізації її функцій¹.

Висновки. У статті розкрито й охарактеризовано зміст поняття *стратегічний потенціал сталого розвитку* з урахуванням цільових функціоналів, розроблених з використанням методологічних принципів інформаційно-структурної теорії функціонування складних систем, основу яких становить новітня парадигма проектування й розвитку багатокomпонентних систем, що базується на домінантах концепції інтенсифікації процесів формування, нарощення і раціонального використання стратегічного потенціалу [3] в контексті побудови економіки інформаційного типу. Крім того, з'ясовано, що конститутивно-ключові компоненти СПСР України, а також їхній зміст можна репрезентувати за діалоговою першоосновою синергетики, що поглиблює методологію футурологічних досліджень потенціалів, згрупованих у чотири вимірному просторі – матеріальному; факторному; макрооснови; системно-універсального функціонування. Обґрунтовано принципи формування комплексу державних механізмів управління розвитком СПСР України в умовах ресурсних обмежень [6] та розроблено технологію управління адаптивного типу [3], в якій поєднано оптимізаційні методи, засоби і системоутворюючі регулятори мобілізації резервів забезпечення надійності функціонування економічної системи держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алимов О.М. *Параметри економічного зростання за наслідками реалізації політики формування інтелектуального капіталу в контексті модернізації національного господарства* / О.М. Алимов, Т.В. Бауліна // *Вісник економічної науки України*. – 2010. – № 2 (18). – С. 91–95.

2. *Механізм стратегічного управління забезпеченням функціонування каскадів регіональних соціально-економічних систем: [монографія]* / [О.М. Алимов, О.В. Гребенюк, О.О. Демешок та ін.]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. – 64 с.

¹ При узгодженні інтересів суб'єктів господарювання на різних рівнях, їхніх цілей та завдань, способів їх виконання; розробленні об'єктивної системи показників-індикаторів для оцінювання результативності реалізації стратегії сталого розвитку України на кожному етапі. Оскільки на тлі зростання технологічного розриву між Україною та державами-лідерами нагальним завданням стає збалансованість вимог сталого розвитку загальної економічної системи держави та параметрів ефективності функціонування різних видів економічної діяльності, у т. ч. як наукоємних, так і ресурсо- й енерговитратних.

3. Демешок О.О. Стратегічний потенціал промисловості України: проблеми та перспективи формування : [монографія] / О.О. Демешок. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України; В.С. Вишемирський, 2016. – 469 с.

4. Микитенко В.В. Технології управління стратегічним потенціалом розвитку України [Електронний ресурс] / В.В. Микитенко, О.М. Алимов // Національне господарство України: теорія та практика управління : електр. наук. фак. вид. – 2011. – № 1(1). – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/NacGosp/2011/Alimov_Mikitenko.pdf.

5. Микитенко В.В. Трансформація та трансляція потенціалів системно-універсального функціонування / В.В. Микитенко // Управління економікою: теорія та практика : зб. наук. пр. – Донецьк : Інститут економіки промисловості НАН України; Вид-во ІЕП НАНУ, 2010. – С. 68–97.

6. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України : [монографія] / [О.М. Алимов, І.В. Драган, В.В. Микитенко та ін.]. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 45 с.

REFERENCES

1. Alymov O.M. Parametry ekonomichnoho zrostannia za naslidkamy realizatsii polityky formuvannia intelektual'noho kapitalu v konteksti modernizatsii natsional'noho gospodarstva / O.M. Alymov, T.V. Baulina // Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. – 2010. – № 2 (18). – P. 91–95.

2. Mekhanizm stratehichnoho upravlinnia zabezpechenniam funktsionuvannia kaskadiv rehional'nykh sotsial'no-ekonomichnykh system: [monohrafiia] / [O.M. Alymov, O.V. Hrebeniuk, O.O. Demeshok ta in.]. – K. : PI IEESD of the NAS of Ukraine, 2016. – 64 p.

3. Demeshok O.O. Stratehichnyj potentsial promyslovosti Ukrainy: problemy ta perspektyvy formuvannia : [monohrafiia] / O.O. Demeshok. – K. : DU IEPSR NAN Ukrainy; V. S. Vyshemyr's'kyj, 2016. – 469 p.

4. Mykytenko V.V. Tekhnolohii upravlinnia stratehichnym potentsialom rozvytku Ukrainy [Electronic resource] / V.V. Mykytenko, O.M. Alymov // Natsional'ne gospodarstvo Ukrainy: teoriia ta praktyka upravlinnia : elektr. nauk. fakh. vyd. – 2011. – № 1(1). – Available at : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/NacGosp/2011/Alimov_Mikitenko.pdf.

5. Mykytenko V.V. Transformatsiia ta transliatsiia potentsialiv systemno-universal'noho funktsionuvannia / V.V. Mykytenko // Upravlinnia ekonomikoiiu: teoriia ta praktyka : zb. nauk. pr. – Donets'k : Instytut ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy; Vyd-vo IEP NANU, 2010. – P. 68–97.

6. Naukovi osnovy natsional'noi stratehii staloho rozvytku Ukrainy : [monohrafiia] / [O.M. Alymov, I.V. Drahan, V.V. Mykytenko ta in.]. – K.: DU IEPSR NAN Ukrainy, 2013. – 45 p.